

הרב יהודה זולדן, באר יהודה – בבא מציעא, פרקים א-ב, עמ' 213-231

שיעור טו

מצוות השבת אבידה

(בבא מציעא כא ע"א)

א. פתיחה – מצוות עשה ומצוות לא תעשה, וחינוך למידת החסד
ב. "ואספתו אל תוך ביתך"
ג. ואלו חייב להכריז
ד. הרי אלו שלו
סיכום

א. פתיחה – מצוות עשה ומצוות לא תעשה, וחינוך למידת החסד

מצוות השבת אבידה מופיעה פעמיים בתורה. בפרשת משפטים (שמות כג, ד):

כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה, השב תשיבנו לו.

המוצא הוא אויב של המאבד, והתורה מצווה על המוצא להשיב לאויבו את האבידה. כך נאמר במדרש אגדה (שמות שם):

"כי תפגע שור אויבך". אל תאמר אחר שהוא אויבי אני לא אחזיר לא שורו ולא חמורו. אלא החזירהו, ושכרך כפול מן השמים. ומנא לן דשכרו כפול? שנאמר "השב תשיבנו", כמו שהמלה כפולה כך שכרך כפול.

בפסוק נזכר שור או חמור, ועל כך נאמר במשנה (בבא קמא נד ע"ב):

אחד שור ואחד כל בהמה... להשבת אבידה... וכן חיה ועוף כיוצא בהן. אם כן למה נאמר שור או חמור? אלא שדבר הכתוב בהווה.

שור וחמור הם בעלי חיים שימושיים מאוד, ועל כן הם אלו שנזכרו בפסוק. בגמרא (שם) נאמר: "...להשבת אבידה – 'לכל אבדת אחיך'". על לשון הפסוק: "כי תפגע..." נאמר במדרש (תנחומא, פרשת חקת סי' נא):

לא פיקדה התורה לרדוף אחר המצות, אלא "כי יקרא קן צפור" (דברים כב, ו), "כי תפגע שור אויבך" (שמות כג, ד), "כי תראה חמור שונאך" (שמות כג, ה)... אם באו לידך אתה מצוה עליהן, ולא לרדוף אחריהם.

אין מצווה ללכת ולחפש אבידות של אחרים על מנת להשיב להם. אלא שאם נפגשים במצבים כאלו, יש לקיים את המצוות המוטלות.

פעם נוספת ובאופן רחב יותר מופיעה המצווה בפרשת כי תצא (דברים כב, א-ג):

א. לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם, השב תשיבם לאחיך.
ב. ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו, ואספתו אל תוך ביתך, והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו.

ג. וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם.

כאן המוצא הוא "אחיך" – לא אויב. במדרש ההלכה (מכילתא דרבי ישמעאל משפטים – מסכתא דכספא פרשה כ) נאמר:

"השב תשיבנו לו" (שמות כג, ד). למה נאמר, לפי שהוא אומר "אם לא קרוב אחיך" (דברים כב, ב) אין לי אלא בזמן שהוא קרוב ורחוק.¹
אם אינו מכירו, מניין? תלמוד לומר "ולא ידעת".
"ואספתו" מציאה שדרכה להאסף, להוציא את השבורה.²

בפסוקים בחומש שמות ובחומש דברים נזכרו מצוות עשה: "השב תשיבנו לו", "והשבותו לו", "השב תשיבם". פעולת ההשבה נזכרת בכפל מילים (לא ע"א):

אמר ליה ההוא מדרבנן לרבא: אימא: "השב" – חדא זמנא, "תשיבם" – תרי זמני?
אמר ליה: "השב" – אפילו מאה פעמים משמע. "תשיבם" אין לי אלא לביתו, לגינתו ולחורבתו
מנין? תלמוד לומר "תשיבם" מכל מקום.

בחומש דברים נזכרה גם מצוות לא תעשה: "לא תראה... והתעלמת מהם", "לא תוכל להתעלם".³
מי שמוצא אבידה עומד בניסיון גדול מאוד. אדם שמודע למה שיידרש ממנו לאחר שייטול את האבידה, יכול להחליט שהוא מתעלם וממשיך הלאה בדרכו, אך צו התורה הוא "לא תוכל להתעלם".
הרמב"ם (ספר המצוות, מצות לא תעשה רסט) כתב:

שהזהירנו מהתעלם מן האבדה. אבל נקחה ונחזירה לבעליה. והוא אמרו יתעלה "לא תוכל להתעלם".

אחרי שהמוצא נטל את החפץ שאבד, עליו לעשות מאמצים רבים כדי להשיב את האבידה לבעלים.
אם המוצא ייקח לעצמו את האבידה שיש בה סימנים – הוא יעבור על איסור "לא תגזול".⁴

¹ הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק (משך חכמה, דברים כב, ב) הסביר שבפסוק נאמר: "ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו" – "פירוש, דהתורה מלמדת אותנו שצריך להכריז על האבידה, ולכן אם קרוב הוא, הלא יודע מההכרזה. רק אם לא קרוב אחיך ולא שמע מההכרזה, 'ואספתו אל תוך ביתך' (שם), שמתוך כך 'לא ידעתו', ומזה למדנו דין הכרזה".

² שבורה – קשה לשאת וזו טרחה גדולה, ולכן הוא יכול להשאירה שם. אך הגר"א (שם) גרס: "להביא את השבורה". אדרבה יש לקחת אותה ולטפל בה.

³ אם אדם מצא אבידה ובעל האבידה דרש אותה ממנו אך המוצא כפר באבידה וטען שלא מצא ושהיא אינה ברשותו והוא נשבע על כך ואחר כך התחרט, לאחר שעשה תשובה ישלם קרן וחומש ויביא אשם גזילות (ויקרא ה, כ–כו).

⁴ ביטוי לכך שהשבת אבידה מראה שאדם אינו חומד ממון, נלמד בהלכה בהלכות פסולי עדות. יש מבין פסולי עדות שסיבת הפסול הוא בשל החשש שהם חומדים ממון. בלשון הגמרא הם נקראים "רשע דחמס" (סנהדרין כז ע"א). כך הסביר הרמב"ם (הל' עדות י, ד): "ועוד יש שם רשעים שהן פסולין לעדות אף על פי שהן בני תשלומין ואינן בני מלקות, הואיל ולוקחים ממון שאינו שלהם בחמס פסולין שנאמר 'כי יקום עד חמס באיש' (דברים יט, טז), כגון הגנבים והחמסנים". דוגמה נוספת היא שוחט שהכשיל ומכר טריפות. אחת הבדיקות לאדם כזה אם אכן עשה תשובה: "שילך למקום שאין מכירין אותו, ויחזיר אבידה בדבר חשוב" (סנהדרין כה ע"א; רמב"ם שם ט; הל' מאכלות אסורות ח, ט; הל' שחיטה י, ד; שולחן ערוך חושן משפט סי' לד, ו; שולחן ערוך יורה דעה סי' קיט, טו). אבידה בדבר חשוב היא אבידה יקרה. רש"י (סנהדרין שם ד"ה ויחזיר) כתב: "אם ימצא אבידת חבירו, דכיון דמחזיר אבידה הוא, ודאי הדר ביה מחמדת ממון". היד רמ"ה (שם) הוסיף עוד: "שילך למקום שאין מכירין אותו ויחזור אבידה בדבר חשוב – אם ימצא אבידת חבירו במקום שאין עדים שרואין אותו ויחזירנה לבעלים דודאי הדר

הניסיון של עני שמצא אבידה גדול יותר. הוא מצא מציאה שהוא יכול להנות ממנה, ובכל זאת הוא אינו מתעלם ופועל לשם השבתה לבעלים. אשר על כן אמר רבי יוחנן (פסחים ק"ג ע"א): "שלשה מכריז עליהן הקדוש ברוך הוא בכל יום" ואחד מהם: "על עני המחזיר אבידה לבעליה". בניסיון זה עומד גם מי שאיננו מוגדר עני מבחינה כלכלית, אלא מי שהוא עני ביכולת לשלוט ביצריו. וכדברי הרב אפרים לונטשיץ (כלי יקר, דברים כב, ב): "לא תוכל להתעלם מפני עין שלמעלה הרואה ומכיר בתחבולותיך".

לא נזכר בפסוקים מצב של "הרי אלו שלו" – ייאוש, אבידה ללא סימנים, ועוד. הכיוון הוא רק להשיב ולהחזיר. זאת בניגוד לסדר הדברים במשנה. המשנה הראשונה בפרק אלו מציאות (כא ע"א) פותחת במילים: "הרי אלו שלו" ורק במשנה השנייה בפרק (כד ע"ב) נאמר: "ואלו חייב להכריז". הפנייה כל העת לפעולה של המוצא: הרי אלו שלו, חייב להכריז, לא ייגע, לא ייטול. התורה מדריכה לפעול ולהתאמץ על מנת להחזיר חפץ שיש בו סימנים לאדם שהמוצא איננו יודע מי הוא. זו הדרכה חינוכית אישית להתרגל לפעול למען האחר, ללא התערבות של בית דין, וכאמור בדברי הגאונים (תשובות הגאונים שערי צדק חלק ד שער א סי' כ):

ולענין אבדה אם אבד לאדם מביתו או מידו כלום, ליכא בהא מילתא דינא בבית דין כל עיקר, והרי הדבר מסור ללב שהמוצא אותה עושה בינו ובין השמים.

רבינו בחיי (דברים כב, א) הסביר שהמצווה היא: "מדרכי החסד והרחמים, ללמד שכולנו עם אחד ראויים שיהיה לנו אב אחד, ושירצה כל אחד בתועלת חברו, ושיחמול על ממונו, ובין שתהיה האבדה בעל חי בין שלא תהיה בעל חי חייב הוא להחזירה לרשותו".

חיזוק מידת הטוב והחסד אצל כל מחזיר אבידה תורם מאוד לעיצוב חברה חיובית ובריאה בכל התחומים שבין אדם לחברו. הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, בבא קמא ק"ג ע"ב) כתב: "שמציאה – מקצת קנין הוא, וחזרתו דרך חסידות". מקצת קנין – כי מוטלת על המוצא אחריות כאילו מדובר על חפץ שלו, והשבתה לבעלים היא פעולה של חסד.

הרב משה אלשיך (דברים כב, א) הסביר איך פרטי המצווה מרגילים את האדם בעשיית חסד עם הזולת:

כי רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל במצות "ואהבת לרעך כמוך", ולהשרישו בה קו לקו (פרט אחר פרט), עם היות שקשה הדבר בעיני בני אדם לייגע בעד זולתם. כי מי יראה אבידת אחיו שורו או חמורו ויהיה מחמר אחריו עד גשתו עד אחיו ויניח כל עסקיו? על כן אמרה תורה "לא תראה את שורו או את שיו נדחים והתעלמת מהם" בטבעך כי כן דרך בני אדם, כי אם "השב תשיבם" כלומר השב פעם אחת ואחר כך תשיב פעם אחרת אם יצטרך. כי בראשונה על הכרח צווי התורה, ואחר כך אתה תשיבם מעצמך, כל כך תחפץ עשות רצוני. כי עשית המצוה פעם אחת, תגרור להיטיב לבך לעשותה פעם שנית. וגם אם לא קרוב אחיך תשמרנו בביתך עד דרוש אחיך אותו. והנה עד כה עשית המצוה בבהמה טהורה שלא ירע בעיניך באמור כי נוסף על השבת אבידה גם יכמרו רחמיו על בהמה טהורה ליטפל בהן כל ישראלי נדחים. אך עתה אחר שהחלות לעשות מצוה זו בטהורים מובטחני בך שוכן תעשה לחמורו עם שהיא בהמה טמאה. ועדיין אפשר שיהיה רצון טוב במצוה למה שהוא בעל חי משום צער בעלי חיים, אך מזה ימשך לך שוכן תעשה לשמלתו. ואחרי ששלשת במצוה מאז, דע לך שכל כך תהיה מושרש ומלומד במצוה שמעצמך "לא תוכל להתעלם", שאפילו יהיו לך

ביה מחימוד ממון דהא אפילו במקום שאין מכירין אותו ואינו בוש מהן מחזיר אבידה בדבר חשוב, אבל במקום שמכירין אותו איכא למימר דמשום כיסופא בעלמא הוא דמהדר".

עסקים רבים או תהיה זקן ואינו לפי כבודך, לא תאמר פטור אני. כל כך תהיה המצוה חביבה בעיניך שלא תוכל להתעלם מעצמך ותעשנה.⁵

פרק אלו מציאות עוסק בפרטי ההלכה הקשורים למצוות השבת אבידה. המשנה הראשונה פותחת באבידות שהן של המוצא, ומהמשנה השנייה ועד סוף הפרק מדובר על אבידות שעל המוצא לקחת אותן אליו ולנסות לאתר את הבעלים ולהשיב להם את האבידה. הפנייה היא למוצא. מצוות לא תעשה: "לא תוכל להתעלם". עליו לקחת את האבידה ולבדוק אם יש אפשרות להשיבה לבעלים (סימן בחפץ, המיקום ועוד). מכאן ואילך הוא חייב במצוות העשה: "השב תשיבנו" / "השב תשיבם". המוצא חייב לפעול להשיב את האבידה מהרגע שהוא נטל אותה, עד שימצא את הבעלים (ב ע"א; כז ע"א): "ומצאתה" – דאיתאי לידיה משמע. רש"י (כו ע"ב ד"ה עובר משום) תיחם את משך זמן המצוה: "השב תשיבם" איכא משנטל עד ששיבנה".

מציאה באה בהיסח הדעת (סנהדרין צז ע"ב). המוצא איננו יודע מי הבעלים, ועליו לטרוח כדי שבסופו של דבר תשוב האבידה אך ורק לבעליה האמיתיים. כדי לקיים את המצוה מוצבים בפניו הרבה אתגרים ומשימות, ועליו לקבל הרבה הכרעות אישיות, כדיין הפוסק בדיון. רבי אברהם בן הרמב"ם ("קטע בענייני השבת אבידה מספר המספיק לעובדי ה' לרמב"ם" [תרגום וההדיר: ניסים סבתו], בתוך: מברכת משה – קובץ מאמרים במשנת הרמב"ם לכבודו של הרב נחום אליעזר רבינוביץ', א, עמ' 8) כתב:

קבעו חכמים הלכות רבות לגבי המציאה, כדי שהמוצא יוכל לקבוע באמצעות אותן תכונות של המציאה הנזכרות בהלכה, האם החפץ שנמצא אבידה ויש ליטלו ולהכריז עליו ולהחזירו כמו שציווה הכתוב, או שהוא מונח ובעליו יודעים עליו ואין הוא חפץ אבוד מהם, ולכן יש להתרחק ממנו ולא להתקרב אליו.

ב. "ואספתו אל תוך ביתך"

התורה מצווה "לא תוכל להתעלם", כשהתכלית היא השבת האבידה לבעלים "השב תשיבם". ההתלבטות הראשונה של המוצא כשהוא רואה את החפץ היא האם החפץ נפל או הונח. "ספק הינוח – לא יטול, ואם נטל – לא יחזיר". ראשונים חלקו מה הכוונה "לא יחזיר" – לא יחזיר למקום, יהיה אצלו עד שיבוא אליהו, או יהיה שלו.⁶ בהנחה שהחפץ נפל, על המוצא להרים ולבדוק אם יש סימן כלשהו.⁷ מה טיב הסימן שהמוצא ראה? סימן מובהק – קרע, נקב במקום פלוני; סימן בינוני או אמצעי – שיעור מדויק של מידת האורך והרוחב, משקל, מספר, וכן מקום המציאה. סימן גרוע – סימנים כלליים מאוד – ארוך וגוץ, צבע מסוים וכד'. גם אם זה נראה כסימן מובהק, האם הקרע או הנקב חדש, או שכבר בידי הבעלים כך היה? עד כמה המקום סימן? סימן העשוי להידרס – הוי סימן או לא הוי סימן? אם המוצא החליט שיש סימן כלשהו באבידה – עליו להכריז עליה.

5 אמנם הרמב"ן (דינא דגרמי, עמ' מ-מא, מהד' הרב אהרון ליכטנשטיין) כתב שמי שרואה כיסו של חברו שאבד ואינו מצילו, אין בית דין מחייבים אותו לשלם. "שאין עליו חיוב ממון, אלא מדרך גמילות חסדים, ואם אינו רוצה לטרוח ולהצילו לזה – אינו חייב".

6 הרחבה בשיעור כא: כל ספק הינוח – לכתחילה לא יטול, ואם נטל – לא יחזיר.

7 כשאין סימן, הדבר תלוי במחלוקת אביי ורבא בענין ייאוש שלא מדעת, והלכה כאביי שלא הוי ייאוש. ההתלבטות היא מה עליו לעשות במצב כזה שלא יבוא לידו באיסור? ראה: הרב צבי יהודה בן יעקב ("מציאה שספק אם נתיאשו הבעלים", משפטי ליעקב, ו, סי' כז). אם מדובר באבידה שאמנם אין בה סימן אך יהיה ניתן לזהותה בטביעות עין, על המוצא ליטול את האבידה ולהכריז, אולי המאבד הוא תלמיד חכם שיוכל לזהות בטביעות עין. ראה בהרחבה בשיעור יט: כלי אנפוריא.

מה קורה לאבידה מאז שהמוצא נטלה עד שהיא תשוב לבעליה? על כך נאמר: "ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו, ואספתו אל תוך ביתך, והיה עמך עד דרוש אחיך אותו והשבתו לו". יש להכניס הביתה את האבידה ולשמור אותה בבית.⁸ מוצא האבידה נהיה שומר אבידה לאחר שהוא לקחה.⁹ אמוראים חלקו (כט ע"א; בבא קמא נו ע"ב) מה מעמדו של שומר אבידה. לפי רבה מעמדו כשומר חנם, ולפי רב יוסף מעמדו כשומר שכר. רש"י (בבא קמא שם) הסביר מדוע על המוצא לשמור על האבידה: "שומר אבידה – הכניס אבידת חבירו לביתו כדכתיב 'ואספתו אל תוך ביתך'". אין מחלוקת בין רבה לרב יוסף שעל המוצא להכניס את המציאה לביתו ולטפל בה. המחלוקת היא מה רמת חיוב השמירה שלו, ומה מעמדו – כשומר חנם או כשומר שכר. הגמרא (בבא קמא שם) הסבירה את טעמיהם של רבה ורב יוסף, ואחד הטעמים לדברי רב יוסף הוא: "כיון דרחמנא שעבדיה בעל כורחיה, הלכך כשומר שכר דמי". התורה חייבה את המוצא לשמור על האבידה. לפי הסבר זה רב יוסף הבין שהפסוק הוא הוראה מה על המוצא לעשות, ורמת החיוב שלו היא כשומר שכר. אם האבידה תיגנב או תאבד, הוא יצטרך לשלם. לפי רבה ולפי הסבר אחר לדינו של רב יוסף, הפסוק הוא תיאור מצב – מה על המוצא לעשות עם האבידה שהרי הוא יודע שעליו לפעול על מנת להשיבה לבעליה.¹⁰

הנצי"ב (העמק דבר, דברים כב, ב) דייק מהמילה "תוך" שבפסוק: "ואספתו אל תוך ביתך" – "לשון תוך משמעו שמירה מעולה כמנהג כלי ביתך". על המוצא לשמור על האבידה כאילו הייתה רכוש. כל מה שבעלים עושה לטובת רכוש הפרטי עליו לעשות גם לטובת האבידה שהוא מצא, אותה רמת שמירה בדיוק.¹¹

בגמרא (תענית כה ע"א) מסופר:

רבי חנינא בן דוסא הווי ליה הנך עיזי... ורבי חנינא בן דוסא מהיכן הווי ליה עיזים? והא עני הוי. ועוד, אמרו חכמים: אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל! אמר רב פנחס: מעשה ועבר אדם אחד על פתח ביתו והניח שם תרנגולין, ומצאתן אשתו של רבי חנינא בן דוסא, ואמר לה: אל תאכלי מביציהן. והרבו ביצים ותרנגולין, והיו מצערין אותם, ומכרן, וקנה בדמיהן עיזים. פעם אחת עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולין, ואמר לחבירו: בכאן הנחתי התרנגולין שלי. שמע רבי חנינא, אמר לו: יש לך בהן סימן? אמר לו: הן. נתן לו סימן ונטל את העיזין, והן הן עיזי...

לא כתוב כמה זמן עבר מאז שאותו אדם שכח את התרנגולים עד שהוא חזר לביתו של רבי חנינא. במשך אותו זמן טיפל רבי חנינא תחילה בתרנגולים, ואחר כך בעיזים. האכילם, ועשה למענם כל מה שנדרש. הגמרא ציינה שרבי חנינא בן דוסא היה עני, ובכל זאת הוא פעל רבות לטובת האבידה.

⁸ על "חג האסיף" (שמות לד, כב) כתב רש"י: "וחג האסיף – בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית. אסיפה זו לשון הכנסה לבית, כמו 'ואספתו אל תוך ביתך'".

⁹ הרמב"ן (דברים כב, ב) כתב על מילות הפסוק: "ואם לא קרוב אחיך אליך" – "שאינו קרוב אצלך, כי אינך מתחייב ללכת אל ארץ אחרת עם האבדה להשיבה אליו". משמע שאם ידוע למוצא שהמאבד גר קרוב עליו לטרוח וללכת ולהשיב לו את האבידה. כך יש להבין מדברי הגמרא (כח ע"א): "אי ידע ליה, ליזול ולהדריה נהליה".

¹⁰ ראה גם ברש"י (בבא מציעא פב ע"א ד"ה שומר אבידה). ראה הרחבה בספרי: "שומר אבידה", באר יהודה – בבא קמא, עמ' 247–260.

¹¹ במשנה (כט ע"ב) נאמר: "מצא שק או קופה וכל דבר שאין דרכו ליטול – הרי זה לא יטול". רש"י (ד"ה שאין דרכו) הסביר: שאין דרכו ליטול – דבר שגנאי הוא לו, שאדם חשוב הוא ואין דרכו ליטול קופה שלו להכניסה מן החוץ לבית שמור". הכנסת אבידה לבית – הכוונה לבית שהוא שמור.

הוא כמובן לא ידע מראש שאותו מאבד יחזור לאחר כמה זמן, ויתברר שהוא לא התיימש מאותם תרנגולים. במשנה (סוטה מט ע"א) ובתוספתא (סוטה טו, ה) נאמר: "משמת רבי חנינא בן דוסא – בטלו אנשי מעשה מישראל". מפרשי המשנה (הרע"ב, תפארת ישראל ועוד) פירשו שהכוונה למעשי הניסים והנפלאות שמסופרים על רבי חנינא. נראה להציע שהכוונה היא למעשי חסד גדולים הטומנים בחובם השקעה אדירה, כמו שמסופר על הטיפול באבידה זו, וכדברי רבי חנינא בן דוסא עצמו (אבות ג, ט):

רבי חנינא בן דוסא אומר... כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת.¹²

סיפור דומה מופיע במדרש (דברים רבה ג, ג):

מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום, והלכו אנשים להתפרנס שם והיו בידן שתי סאין של שעורים והפקידו אצלו ושכחו אותן והלכו להן. והיה רבי פנחס בן יאיר זורע אותן בכל שנה ועשה אותן גורן וכונסן. אחר שבע שנים הלכו אותן החברים לשם לתבוע אותן ליתן להן. מיד הכיר אותן רבי פנחס בן יאיר אמר להם: בואו וטלו אוצרותיכם.

אין מדובר על אבידה אלא על פיקדון שנשכח, ובכל זאת במשך שבע שנים טיפל רבי פנחס בן יאיר בפיקדון. הכשיר את הקרקע, זרע, השקה, דישן, קצר, אסף בגורן, שמר על התבואה וזאת מבלי שידע שהבעלים יחזרו אליו. הפיקדון היה שתי סאין של שעורים. מדובר בכמות גדולה מאוד. סאה היא מידת נפח (כ"ו ליטרים). שטח של בית סאה לזריעה הוא חמישים על חמישים אמה. שתי סאים היא מידה כפולה, אותה זורעים בשטח שגודלו כפול (בית סאתים – שטח שהוא כ"ו,400 מ"ר). בגמרא (כח ע"ב – כט ע"ב) נאמר שיש מצבים שבהם המוצא איננו יכול לטפל באבידה, והדין הוא "...שם דמיהן ומניחן". על המוצא להעריך את שווי האבידה, למכור ולהניח את הכסף בצד. רבי חנינא בן דוסא ורבי פנחס בן יאיר השקיעו הרבה יותר מהנדרש, וכל זאת כדי שלא לאבד את הערך של האבידה. הם עצמם לא קיבלו שכר או כל רווח אחר מההשקעה שלהם. הרב יוסף חביבא (נימוקי יוסף, טז ע"א בדפי הר"ף) כתב שפעולת השמירה והטיפול באבידה במהלך השמירה היא חלק ממצוות השבת אבידה, אבל יש לזכור שבזה אין משיגים את התכלית – החזרת האבידה לבעלים. הוא ציין לדברי הר"ן ורבנו יהוסף שדנו בהבדלים שבין ההליך של מצוות השבת אבידה לבין ההליך של מצוות אחרות. אמנם יש מצוות שגם לפעולה חלקית יש ערך, אך לא כן במצוות השבת אבידה. גם אם אדם יטפל וישקיע הרבה בשמירת האבידה, כל עוד האבידה לא

¹² בגמרא (חגיגה יד ע"א) נאמר: "כי אתא רב דימי אמר: שמונה עשרה קללות קילל ישעיה (ג, א-ה) את ישראל" והקללה היא שה' יסיר מירושלים אישים ובעלי תפקידים חשובים. אחד מהם: "נשוא פנים" – "זה שנושאין פנים לדורו בעבורו, למעלה [הקב"ה שנושא לדור בעבורו] – כגון רבי חנינא בן דוסא, למטה [מלכי אומות העולם] – כגון רבי אבהו בי קיסר". רש"י (ד"ה למעלה) כתב: "למעלה נושאין פנים בעבורו לדורו – שהכל ניזונין בזכותו, כגון רבי חנינא בן דוסא, כדאמרין בעלמא (תענית כד, ב): כל העולם אינו ניזון אלא בשביל חנינא בנ". התוספות (ד"ה רבי חנינא) כתבו: "רבי חנינא בן דוסא למעלה – שהיה בעל מעשים יותר מכל בני דורו". במדרש ההלכה (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה ב) נאמר: "רבי אלעזר המודעי אומר: 'ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת' (שמות יח, כא)... 'אנשי אמת' כגון רבי חנינא בן דוסא וחביריו".

שבה לבעליה, הוא לא קיים את המצווה. ההשקעה הרבה בשמירה היא רק הכשר מצווה, אך לא המצווה עצמה.¹³

ג. ואלו חייב להכריז

מלבד הטיפול באבידה, המוצא נדרש גם להכריז עליה (מכילתא דרבי ישמעאל משפטים – מסכתא דכספא פרשה כ):

”עד דרוש אחיך – עד שתדרוש את אחיך.

היה מקום לפרש ש”עד דרוש אחיך” הכוונה היא שהמאבד הוא שיטרח לדרוש אחר אבדתו. הוא יהיה זה שיפרסם ויחפש אחר האבידה. אך המדרש פירש שהכוונה היא שהמוצא ידרוש את המאבד.¹⁴ עוד נאמר שם במדרש ההלכה:

דבר אחר: ”עד דרוש אחיך” עד שיצא עליו כרוזה.

היה מקום לפרש שאת ה”כרוזה” – ההכרזה על האבידה – יכריז המאבד. אך בשל הדרשה הקודמת ”עד שתדרוש את אחיך” נראה שהכוונה היא שעל המוצא להכריז.¹⁵ מכאן שהחובה על המוצא להכריז היא חובה מהתורה. כך ניתן ללמוד גם מדברי המשנה שדנה באזכור שמלה – בגד, בפסוקים העוסקים בהשבת אבידה (כז ע”א):

¹³ ראה: הרב חיים סולובייצ'יק (חידושי הגר”ח, בבא מציעא, סי’ כט, לא); הרב אשר וייס (”במצוות אסיפת אבידה”, מנחת אשר – דברים, סי’ לח); הרב צבי יהודה בן יעקב (”אם יש חיוב להשיב אבידה בהקדם”, משפטי ליעקב, ז, סי’ כה).

¹⁴ פעמים רבות גם המאבדים מפרסמים שהם איבדו במקום מסוים חפץ כלשהו, ומבקשים מהמוצא לפנות אליהם. פעולה זו חיובית ומועילה ומסייעת למוצא, אך כאמור חובת הפרסום והטרח בהשבת האבידה מוטלת על המוצא.

¹⁵ הגמרא (כח ע”א–ע”ב) על פי התוספתא (ב, ו [ירושלמי ב, ו]) תיארה את ההכרזה בזמן שבית המקדש היה קיים, ולאחר החורבן: ”תנו רבנן: רגל ראשון אומר: רגל ראשון, רגל שני אומר: רגל שני, רגל שלישי אומר: רגל שלישי... תנו רבנן: בראשונה, כל מי שמצא אבידה – היה מכריז עליה שלשה רגלים, ואחר רגל אחרון שבעת ימים, כדי שילך שלשה ויחזור שלשה, ויכריז יום אחד”. מי הוא שמכריז ”יום אחד”, ובאיזה יום מדובר? רש”י (ד”ה ויכריז) כתב: ”ויכריז יום אחד – אני אבדתי ואלו סימניה”. מדברי רש”י ניתן להבין שהמאבד הוא שמכריז ביום השביעי על האבידה ונותן את סימניה. נראה להסביר את דברי רש”י על פי רבינו יהונתן מלוניל (טו ע”א מדפי הר”ף): ”ואחר רגל האחרון, יתעכב שם שבעת ימים שיהא שהות לבעל האבדה לשוב ולבקש בביתו אם נאבדה ממנו גלימא ששמע שהכריזו עליה ואם לא ימצאנה ישוב לירושלים. וביום השביעי יכריז בעל האבדה בקרן אפל ויאמר: אני אבדתי גלימא שיש לה סימנין כך וכך. ומי שמוצא נמי עומד בקרן אפל שם כל יום השביעי”. ”קרן אפל” נזכר בתוספתא (תענית ב, יג) בהקשר לדברי חוני המעגל שאמר לאחר שפסקו הגשמים המרובים: ”מעשה בחסיד אחד שאמרו לו התפלל וירדו גשמים. התפלל וירדו גשמים. אמרו לו: כשם שהתפללת וירדו, כך התפלל וילכו להם. אמר להם: צאו וראו אם עומד אדם בקרן אפל ומשקשק את רגלו בנחל קדרון”. רש”י (תענית כב ע”ב ד”ה קרן אפל) כתב: ”קרן אפל – שן סלע גבוה, וכך שמו”. אמנם בתוספתא לא נזכר שמו אלא כינויו: חסיד, אך במשנה (תענית יט ע”א) כתוב: ”אמר להם: צאו וראו אם נמחית אבן הטועין”. ובגמרא (כח ע”ב) נאמר: ”תנו רבנן: אבן טוען היתה בירושלים, כל מי שאבדה לו אבידה נפנה לשם, וכל מי שמוצא אבידה נפנה לשם. זה עומד ומכריז, וזה עומד ונותן סימנין ונוטלה. וזו היא ששינינו: צאו וראו אם נמחת אבן הטוען”. הרב אברהם די בוטון (לחם משנה הל’ גזלה ואבדה יג, ח) כתב: ”והוצרך רש”י לפרש כן מפני ד”לך שלושה ויחזור שלושה קאי אאובד, אם כן ההכרזה נמי קאי עליה דביה קא עסיק ולכן אמר דיבא ביום השביעי ויאמר אני אבדתי”. לפי תוספות (כב ע”ב ד”ה אי דליכא) וכן הרמב”ם (שם) ביום השביעי המוצא היה מכריז, והמאבד היה נותן סימן. עוד בנוגע לאבן הטוען ראה בשיעור כה: כדי שילך שלושה... כדי שיגיע אחרון לנהר פרת.

אף השמלה היתה בכלל כל אלו. ולמה יצאת? להקיש אליה, לומר לך: מה שמלה מיוחדת – שיש בה סימנין ויש לה תובעין, אף כל דבר שיש בו סימנין ויש לו תובעים – חייב להכריז.

הרב משה בן יוסף טיראני, המב"ט (קרית ספר הלכות גזלה ואבדה פרק יג), למד מדברי המשנה שההכרזה היא מהתורה:

הכרזת אבדה הוי מדאוריתא, וכדמשמע ממתניתין דף כ"ז "אף השמלה היתה... ויש לו תובעים חייב להכריז". כך היא הנוסחא בכל הספרים.¹⁶ אלא שהרב ז"ל (רמב"ם הל' גזילה ואבידה יד, א) כתב "חייב להחזיר".

כך הם דברי הרמב"ם (שם):

מה השמלה מיוחדת שיש לה סימנין וחזקתה שיש לה תובעין וחייב להחזיר, אף כל דבר שיש לו סימנים הרי הוא בחזקת שיש לו תובעין וחייב להחזיר.

ייתכן שהרמב"ם התבסס על הכתוב במדרש ההלכה (ספרי דברים, פיסקא רכד). הנוסח שם הוא כמו במשנה אך ללא הסיומת "חייב להכריז":

אף השמלה היתה בכלל כל אלו. ולמה יצאת? להקיש אליה מה שמלה מיוחדת שיש לה סמנים ויש לה תובעים, כך כל שיש לו סמנים ויש לו תובעים.

לפי הספרי, השמלה באה ללמד על סוגי אבידות שיש להשיבם, אך אין לומדים מפסוק זה על החובה להכריז, וזה מה שכתב הרמב"ם בהלכה. מכאן שחובת ההכרזה היא דרבנן. אמנם הרמב"ם (הל' תשובה ד, ג) כתב שאם אדם מצא אבידה ואינו מכריז, זו עבירה בין אדם לחברו שקשה לעשות עליה תשובה גמורה:

ומהם חמשה דברים העושה אותן, אי אפשר לו שישוב בתשובה גמורה לפי שהם עונות שבין אדם לחבירו ואינו יודע חבירו שחטא לו כדי שיחזיר לו או ישאל ממנו למחול לו... והמוצא אבדה ואינו מכריז עליה עד שיחזירה לבעליה, לאחר זמן כשיעשה תשובה אינו יודע למי יחזיר.

התוספות (בבא בתרא כג ע"ב תוספות ד"ה חוץ) כתבו באופן ברור שההכרזה היא תקנת חכמים:

...תקנת חכמים היא כדי לקיים מצות השבת אבידה, כיון דיכול להתברר ע"י הכרזה אם היא של ישראל, וישראל נמי לא מייאש דמסיק אדעתיה דלמא משכח ישראל ויכריז.¹⁷

חכמים חיפשו דרכים כדי לסייע באיתור המאבד וההכרזה היא דרך טובה. גם המאבד לא יתיאש מהאבידה, כי הוא יודע שאם יהודי אחר ימצא את החפץ הוא יכריז. כך כתב הרב יצחק מאיר אלתר (חדושי הר"מ, בבא מציעא כז ע"א; שו"ת חדושי הר"מ, אבן העזר סי' טז) אם כי לפיו ההכרזה היא חובה מהתורה:

¹⁶ גם הרב משה סופר (שו"ת חתם סופר, אבן העזר, ב, סי' קמד) כתב: "מצות עשה שחייבתו תורה להכריז על אבידה ולפרסם בריבים".

¹⁷ העניין נזכר גם בתוספות (כג ע"א ד"ה והא) ובראשונים נוספים, אך בתוספות בבא בתרא (שם) באופן ברור יותר.

דחיוב ההכרזה דאורייתא שהוא מכלל חיוב השבה. כל מה שיכול לעשות שיבא יותר לידי השבה מחויב והיא בכלל "לא תוכל להתעלם" כו', וע"י ההכרזה יבא יותר להשבה.

אמוראים חלקו מה על המוצא להכריז (כח ע"ב):

גמרא. אתמר, רב יהודה אמר: אבידתא מכריז, ורב נחמן אמר: גלימא מכריז. רב יהודה אמר: אבידתא מכריז, דאי אמרת גלימא מכריז, חיישינן לרמאי. רב נחמן אמר: גלימא מכריז, לרמאי לא חיישינן, דאם כן אין לדבר סוף.

רש"י (כב ע"ב ד"ה מכריז מקום):

ואינו מכריז שם האבידה אלא שם המקום: מי שאבדה ממנו אבידה במקום פלוני יבא ויאמר מה איבד, וזה בא ואומר: אבדתי שם חפץ פלוני.

לרש"י "אבידתא מכריז" במקום פלוני, ועל המאבד לומר מה החפץ. תוספות (שם ד"ה אי) כתב:

פירוש למה צריך להכריז המוצא מאחר שהאבוד אין בו סימן ליתן? ומשני דזה מכריז שאותו שאבד יתן סימן מקום, וכן לקמן (דף כח.) דקאמר כדי שילך שלשה ויחזור שלשה ויכריז יום אחד היינו נמי שהמוצא מכריז והאבוד יתן סימן... דאין רגילות ששני בני אדם אבדו חפץ זה כזה ובמקום אחד...

מדוע דרשה התורה מהמוצא השקעה רבה כל כך לשם השבת האבידה לבעלים? הרמב"ם (מורה הנבוכים ג, מ) ענה שיש בזה תועלת הדדית:

השב אבידה הענין בו מבואר, שעם היותו מדה מעולה בתקון הענינים הוא גם כן ממה שתועלתו חוזרת חלילה, שאם לא יחזיר אבדת זולתו לא יחזירו לו אבדתו, כמו שאתה אם לא תכבד הוריק לא יכבדוך בניך, וכמו זה הרבה.

ספר החינוך (מצוה תקלח) הסביר:

להשיב האבדה לבעליה... שורש מצוה זו ידוע, כי יש בזה תועלת הכל וישוב המדינה. שהשכחה בכל היא מצויה, גם בהמתם וכל חיותם בורחים תמיד הנה והנה, ועם המצוה הזאת שהיא בעמנו יהיו נשמרות הבהמות והכלים בכל מקום שיהיו בארצנו הקדושה כאילו הן תחת יד הבעלים, וכל פקודי ה' ישרים משמחי לב.

קורה לעיתים שאנשים שוכחים ומאבדים חפצים, והמאבד יודע שאם יהודי ימצא הוא יעשה כל מה שביכולתו לאתר את הבעלים, וכך גם הוא יעשה כשימצא חפץ של אחר. ההדדיות החברתית מקדמת חברה בריאה, שמסייעת ועוזרת זה לזה.

ד. הרי אלו שלו

לפעמים יש מצבים שהמוצא לוקח את החפץ אליו. אין באבידה סימן, או שיש באבידה סימן אך ברור למוצא שהבעלים התייאשו. במשנה הראשונה בפרק (כא ע"א), יש רשימה של דוגמאות שבהן הדין הוא "הרי אלו שלו". במשנה לא נזכר טעם הדין. בגמרא (כא ע"ב) הובאה ברייתא ובה מופיע הנימוק באופן ברור:

המוצא מעות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ובכל מקום שהרבים מצויין שם – הרי אלו שלו, מפני שהבעלים מתיאשין מהן.

כך גם בתוספתא (ב, ב):

כן היה רבי שמעון בן לעזר אומר: המציל מפי הארי, ומפי הזאב, ומשניתו של ים, ומשניתו של נהר. המוצא באסרטיא ובפלטיא גדולה – הרי אילו שלו, מפני שהבעלים מתיאשין מהן.

בגמרא (כד ע"א) נזכרה ברייתא בתוכן דומה:

וכן היה רבי שמעון בן אלעזר אומר: המציל מן הארי, ומן הדוב, ומן הנמר, ומן הברדלס, ומן זוטו של ים, ומשולוליתו של נהר.

המוצא בסרטיא ופלטיא גדולה, ובכל מקום שהרבים מצויין שם – הרי אלו שלו, מפני שהבעלים מתיאשין מהן.

ארי, זאב, דוב, נמר, ברדלס, ים, נהר, מקום שהרבים מצויים שם – מכל אלה והדומים להם הבעלים מתיאשין לחלוטין מאחר שאין ביכולתם להשיב את רכושם לעצמם. אמנם אם הם עושים מאמצים להשיב את רכושם, זהו ביטוי שהם לא התיאשו, כאמור בתוספתא (כתובות ח, ד; בבא קמא י, כד):

שטף נהר עצים ואבנים וקורות מזה ונתן לזה – אם נתיאשו הבעלים הרי אלו שלהם. אם היו הבעלים מרדפין אחריהן או שהיו במקום אחר – הרי אלו של בעלים.

כך גם במשנה (בבא קמא קיד ע"א):

המציל מן הנהר או מן הגייס או מן הלסטין, אם נתיאשו הבעלים – הרי אלו שלו. וכן נחיל של דבורים, אם נתיאשו – הרי אלו שלו.

בגמרא (כד ע"ב) מסופר:

רבא הוה שקיל ואזיל בתריה דרב נחמן בשוקא דגלדאי, ואמרי לה בשוקא דרבנן. אמר ליה: מצא כאן ארנקי מהו? אמר ליה: הרי אלו שלו. בא ישראל ונתן בה סימן מהו? אמר ליה: הרי אלו שלו. והלא עומד וצווח! נעשה כצווח על ביתו שנפל, ועל ספינתו שטבעה בים.

רבינו חננאל (שם) הסביר:

כלומר כשם מי שטבעה ספינתו המציל ממנה הרי הן שלו, ואף על פי שבעלה עומד וצווח כדאמרין "המציל מזוטו של ים" – התורה התירתו לו, כן גם זה מותר למוצאו.¹⁸

מה הופך חפץ שלא היה בבעלותו של אדם, והוא אף לא תכנן לקנותו או לקבלו, להיות שלו? מדוע "הרי אלו שלו" גם כשבעליו ידועים? שאלה זו במלוא חריפותה שאל המהר"ל מפראג (באר הגולה עמ' לא-לג):

בבבא מציעא (כא ע"ב) אמרו שאין צריך להחזיר האבידה לאחר יאוש בעלים. ודבר זה נראה לבני אדם רחוק, שיקח אדם את שאינו שלו, והוא לא עמל ולא טרח, ויחמוד ממון אחר? ודבר זה אינו לפי הדת הנימוסית, כי דת הנימוסית (= ההגיון האנושי החברתי) מחייבת להחזיר האבידה אף אחר יאוש בעל האבידה מן האבידה... לפי תיקון העולם.

על פי התורה לאחר ייאוש הבעלים המוצא יכול להשתמש בחפץ, ואילו לפי ההגיון החברתי הפשוט יש להחזיר לבעלים. לכאורה נראה שזהו הסדר החברתי הנכון יותר. אמנם יש גם צד שני למטבע:

¹⁸ ראה הרחבה בשיעור יח: מנין לייאוש בעלים... מנין לאבידה ששטפה נהר.

וכן להפך (=לפי הדת הנימוסית, ההגיון האנושי החברתי) אם מצא כלי כסף וכלי זהב והכריז עליו פעם אחת ושתיים, ולא דרש אדם את האבידה בשנה או בשנתיים, הרי הוא מעכב לעצמו ומשתמש בכלי ההוא, כי אין בזה תיקון העולם אחר שהכריז עליו כמה פעמים, והמתין שנה או שנתיים או יותר, שוב לא יבוא. ודבר זה אינו לפי התורה, כי אם מצא כלי כסף או כלי זהב והכריז עליו פעמים הרבה, אסורים לו לעולם, רק יהא מונח עד שיבוא אליהו, לא יגע בהם לעולם.

ההגיון החברתי האנושי המקובל הוא אכן נראה לכאורה הצודק והנכון, אך ההנהגה האלוקית מלמדת אותנו אחרת:

דת הנימוסית מניח הדברים לפי הסברא ולפי המחשבה, והתורה שכלית לגמרי ואין התורה פונה אל הסברא.

מפני שהממון של האדם אינו עצם מעצמו ובשר מבשרו, רק הוא קנינו אשר הוא שייך לאדם, ולפיכך כאשר נאבד הממון ממנו, שאין הממון ברשותו... וגם דעתו אין עליו שנתיאש והוציא את הממון מליבו... והוא הפקר גמור, ולכך כאשר מתיאש מן הדבר ומציא את הממון מדעתיה, אינו עוד הממון שלו... ולכך אם מצא דבר שאין הבעלים מתיאשים ממנו אפילו עד מאה שנים, לא יגע בו. כי גם זה תורת אמת, שכל זמן שלא יצא הממון מרשותו ומדעתו, אסור להשתמש בו כלל עד שיבוא אליהו כי הוא ממון אחר... ואם יאמר אדם דסוף סוף יש להחזיר האבידה מצד הראוי שלא יגרם היזק לחבירו, הלא דבר זה... לא מצד החיוב, רק מצד החסד, שיש לאדם לעשות לפנים משורת הדין ולא יעמיד דבריו על הדין וזה מצד שראוי לעשות חסד. ובזה התורה שלימה בתכלית השלמות, שהיא תורת אמת.

...ואם יאמר האדם, דסוף סוף יש להחזיר האבידה מצד הראוי, כדי שלא יגיע היזק לחבירו. הלא דבר זה אמרו שיש להחזיר האבידה, אף אחר יאוש בעל האבידה, לא מצד החיוב, כי מצד החיוב אין צריך, כמו שהתבאר, רק מצד החסד. והוציאו הדבר הזה (בבא מציעא ל"ב) מן הכתוב שאמר (שמות יח, כ) "והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון". שיש לאדם לעשות לפנים משורת הדין ולא יעמיד את דבריו על הדין, וזה מצד שראוי לעשות חסד. ובזה התורה שלימה בתכלית השלמות; שהיא "תורת אמת" מה שהוא מחייב לפי השכל. וגם למדה התורה לעשות הטוב והחסד מה שראוי לעשות מצד החסד, עד שלא תחסר כל בה. ועם התורה האמת והשלום.¹⁹

הוויתור המוחלט של אדם על ממונו, המאפשר למוצא לזכות בחפץ, מבוסס על הדרכת התורה על היחס שבין האדם לרכושו. כך המשיך המהר"ל (שם):

¹⁹ בחוקי מדינת ישראל קיים "חוק השבת אבידה", ולו זיקה חזקה להלכה ולמשפט העברי. אך בכל זאת ישנם הבדלים מהותיים. על פי החוק חובה על מי שמוצא אבידה להשיבה לבעליה או להודיע עליה למשטרה, אך אין חובה ליטול את האבידה על מנת להשיבה. האיסור "לא תוכל להתעלם" הוא הבסיס לקביעות חכמים מתי מוטל על מוצא להשיב את האבידה, מתי עליו להשאירה במקומה, ובאילו תנאים הוא זוכה במציאה. על ההבדלים בין החוק הישראלי לבין ההלכה, ראה: מיכאל ויגודה (השבת אבידה, מבוא, עמ' 1-2). קיים הבדל גם בנוגע למונח "יאוש". על פי החוק משמעותו שאם עברו ארבעה חודשים מיום הנטילה, המוצא רשאי להשתמש. רק אם המאבד יוכיח את בעלותו על החפץ במהלך תקופה זו, הוא ישיב לעצמו את אבידתו. ראה: מיכאל ויגודה (השבת אבידה, עמ' 48-49). נראה שעל פי הוראת החוק, גם אם יוכח שהמאבד התיאש ואף פרסם זאת ברבים, הוא יוכל לתבוע ולקבל את רכושו מהמוצא גם לאחר ארבעה חודשים. המונח "יאוש" על פי החוק שונה לחלוטין מהאמור בחז"ל, והוא בעצם חסר ערך משפטי. כאמור לעיל, על פי הלכה במקרה כזה, יש להשיב את האבידה לבעליה לפנים משורת הדין, אך לא מעיקר הדין.

ומזה נלמד ענין הממון ומדרגתו שלא יעשה בממון כאילו היה גופו ונשמתו, שהרי כאשר אינו עם האדם אין לו חלק בו, ולכך כאשר אדם מסתלק מן העולם ואינו אצל ממנו אין מלווים אותו כסף וזהב (משנה אבות ו, ט), אבל תורה ומעשים טובים מלווין אותו והם עם האדם לא יסורו ממנו.

ממון שבידי אדם הוא זמני. הרכוש שהוא השיג ורמת הבעלות של האדם עליו הם ממתנת ה' אליו. כך מופיע פעמים רבות בדברי חז"ל על בסיס האמור בפסוק: "לי הכסף ולי הזהב" (חגי ב, ח). בגמרא (קידושין פב ע"ב) נאמר:

רבי מאיר אומר: לעולם ילמד אדם לבנו אומנות נקיה וקלה, ויבקש רחמים למי שהעושר והנכסים שלו, שאין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות אלא למי שהעושר שלו, שנאמר: "לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות"

והמדרש (שמות רבה פרשה לא, טו):

הקב"ה פותח אוצרות ונותן לבריות מכספו וזהבו שהם שלו שנאמר: "לי הכסף ולי הזהב".

בהיות אדם בעל רכוש וקניין שניתן לו מאת ה', כך הוא מתדמה לבורא. כך הסביר הרב יעקב משה חרל"פ (מי מרום א, א):

מידת האדנות היא ממידת קונו, ויש לעמוד על אופי הבעלות על דברים הנקנים, שאינה בעיקר בשביל ההשתמשות שישגו באמצעות הדברים הנקנים לו, אלא שעצם הבעלות היא ענין נשגב ושלם, שכשם שהבעלות העליונה היא שלא לשם תשמישים, כי אינו נצרך ח"ו לשום אחד מבריותיו, כן הבעלות האמיתית הנמשכת אלינו התכלית היא הבעלות בעצמה אף מבלעדי ערך התשמישים... ובהיות שעיקר מהות האדם היא הבעלות הנקנית לו מן השמים, ובזה הוא מתדמה לעליון ב"ה "אני שליט בעליונים, ואתה שליט בתחתונים", מחוייב הדבר שכל תשמישיו יהיו מחמת שהוא בעלים עליהם.

היות אדם בעל רכוש היא דמיון לבעלותו של הבורא. היא לא לשם התשמיש וניצול החפצים, אלא היא תכלית וייעוד שעומד בפני עצמו. היכולת והאפשרות להשתמש בחפצים היא משנית ביחס למעמד של החפץ עצמו אצל האדם. מכאן, שאם חפץ נאבד ממישהו, נגרע משהו אצלו, ואם יש לחפץ סימנים, יש להשיב לו את החפץ. אך אם אין לו סימנים – הוא מתייאש ומאפשר בכך את העברת בעלותו על החפץ לאחר. כך כתב הרב צדוק הכהן מלובלין (צדקת הצדיק, אות צא):

כל קניני האדם הוא מחלקי חיותו (=של הבורא) המתפשט בברואים... וכפי מרחק התפשטות אורו וחיותו בהם, כך ענינם ויחסם לו. מהם קנינים לו, ומהם היו בידו איזה זמן ומכרם, ומהם רק בשאלה או שכירות זמן מועט, ומהם ראם אצל אחרים או נסתכל בהם מידי עברו באיזה מקום, ומהם שלא ראה מימיו רק חשק במחשבתו להם, וכיוצא יש מדרגות לאין שיעור, והמבין על דבר, יוכל לדעת ולהתבונן לתקן כל אלה, והתיקון הוא רק ע"י ההשבה למקור שידע שהכל הוא מעצם חיות השי"ת שמחיהו ומקיימו זולת זה היו כלא היו.²⁰

מה שנמצא ביד האדם נועד לו, ובעלותו על חפצים היא מתנת הבורא שמחיה אותו ומקיימו בכך. כשחפץ אבד והבעלים מתייאשים, ההנחה שהבעלים מבינים ומשלימים עם כך שלא יוכלו למוצאו

²⁰ ראה שם גם (אות פו). ראה עוד בדבריו (דברי סופרים, אות ג; ישראל קדושים עמ' 33).

מסיבות שונות. הוויתור וההסתלקות מהחפץ באים מתוך אותה ידיעה ואמונה, שכנראה החפץ מיצה ומילא את ייעודו ותפקידו אצל בעליו הנוכחיים, וכעת הגיעה העת שהוא לא יהיה עוד אצלם אלא ימצא בידי אחר, ועל כן הבעלים מתרצים ומסכימים לכך. מדרש ההלכה (ספרא ויקרא – דבורא דחובה פרשה יב סוף פרק כ אות יג) קושר זאת למצוות שכחה בשדה:

רבי אלעזר בן עזריה אומר: הרי הוא אומר "כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולא למנה יהיה למען יברכך ה' אלהיך" (דברים כד, יט). קבע הכתוב ברכה למי שבא לידו מצוה בלא ידיעה. אמור מעתה: היתה סלע צרורה לו בכנפיו ונפלה ממנו, מצאה העני ומתפרנס בה, הרי הכתוב קובע לו ברכה כשוכח עומר בתוך שדהו.

הבעלים לא היו בוחרים לאבד את חפצם ולהיפטר ממנו (אא"כ מדובר באבידה מדעת), אך הואיל ונוצרה מציאות שהחפץ אבד ואין בו סימנים, או שאין סיכוי לבעליו למצוא אותו, הייאוש הוא התרצות והשלמה עם העובדה שהחפץ אבד ויצא מרשות הבעלים, וכל מי שמצאו יכול ורשאי להנות ממנו ולהשתמש בו.

כאמור, מאבד האבידה לא תכנן לכתחילה לוותר על רכושו, ועליו להשלים עם המצב שנוצר מחוסר ברירה. גם המוצא לא תכנן לזכות ברכוש חדש, ללא כל מאמץ ועשייה מצידו. בגמרא (סנהדרין צז ע"א) נאמר: "שלשה באין בהיסח הדעת, אלו הן: משיח, מציאה, ועקרב". מהר"ל (נצח ישראל פרק מ) הסביר שפרנסה אחרת אדם מתכנן. כמה ירוויח ביום, בחודש וכד'. הוא מודע למה שצפוי. אך המציאה באה לאדם בהיסח דעתו, ללא כל תכנון מוקדם, אך אם הרכוש כבר הגיע לידו, ולא מתקיימים התנאים הדורשים להכריז, או לא להשתמש, "הרי אלו שלו", וסדר ההנהגה האלוקית החדש הוא שכעת יהיה החפץ ברשותו.²¹

סיכום

צו התורה מורה למוצא האבידה ליטול את האבידה ולעשות את אשר ניתן ונדרש על מנת להשיבה לבעליה. מוצא אבידה איננו יכול להתחמק מלהתייחס לאבידה שהוא מצא, "לא תוכל להתעלם". אם ישנם סימנים שעל פיהם הבעלים יוכלו לזהות את רכושם, עליו לטרוח ולהכריז על האבידה, אפילו כמה פעמים, ואם לא הגיעו הבעלים, האבידה באחריותו של המוצא כשומר שכר ועליו מוטל לדאוג ולטפל בה. האבידה תהיה של מוצאה רק אם ידוע וברור שהבעלים התייאשו מרכושם, על אף שידוע למוצא מי הם הבעלים. השבת האבידה לבעליה לאחר שהם התייאשו, היא לפנים משורת הדין.

אדם שאיבד חלק מרכושו, שלא לרצונו ושלא לטובתו, רכושו הופך להיות נחלת הכלל, עד שיזכה בו המוצא הראשון. כל זה איננו מקרי. כך סדר ההנהגה האלוקית. בדרך כלל אדם קונה רכוש וקניין לאחר עמל ויגיעה, ולעיתים הוא זוכה במתנה ללא כל מאמץ. הרכוש והקניין הם של הקב"ה ואבידה ומציאה גם הן חלק מהדרכים לחלוקת הטוב והשפע האלוקי בין בני האדם. פעולת הייאוש של המאבד היא השלמה והתרצות עם המצב החדש שנוצר, והיא מסלקת לחלוטין את בעלות החפץ ממנו, ומאפשרת למוצא לזכות בו. ההשלמה היא קבלת הגזרה, כשלחפץ אין סימנים, או שאפסו הסיכויים למוצאו עם סימנים. היא הבעה וביטוי חיצוני לאשר מתחולל בקרבו של המאבד. הוא מודע לסדר האלוקי החדש שיהיה בעולם באשר לרכושו האבוד, ומקבל בתנאים שנוצרו את העובדה שמקומו החדש של החפץ הוא אצל המוצא.

²¹ עוד בעניין זה: הרב יהושע וייצמן ("מציאה – הכל עניים אצלה", מיטב הארץ, עמ' 428–431).